

ОСВІТНЯ МІГРАЦІЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: ВИКЛИКИ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

©2021 ШЕПЕЛЬ Т. В.

УДК 314.72:331.57.5
JEL: I25; I26; O15; F22

Шепель Т. В. Освітня міграція студентської молоді: виклики та наслідки для України

У статті розглянуто географічний вимір навчальної міграції студентської молоді України. Визначено основні проблеми масового виїзду українських громадян за кордон, оскільки саме вони викликають найбільше занепокоєння. Проведено аналіз проявів освітньої міграції. З'ясовано, що, окрім падіння якості освіти та складного соціально-економічного становища в державі, посилення зовнішньої освітньої міграції спричинено системною політикою країн Європи, Росії та США щодо залучення українців на навчання за різними програмами (стипендіальні, бакалаврські, магістерські, докторські, постдокторські). Вивчено правове регулювання академічної мобільності в Україні як інституціональної форми освітньої міграції; визначено динаміку міграційного руху української молоді щодо наявного населення країни. Проаналізовано основні тенденції освітньої міграції з України та виявлено перелік країн світу, які є найпопулярнішими серед українських студентів. Розглянуто сучасні тенденції та динаміку змін у міграційних пріоритетах молодого населення України. Підкреслено популярність західного вектора міграційного руху серед українських інтелектуальних мігрантів. Проведено статистичний аналіз закономірностей процесів міграції в Україні та світі. Виявлені основні тенденції, чинники та відповідні інститути, які визначають напрями та інтенсивність освітньої міграції. Запропоновано рекомендації щодо державної політики України в цьому напрямі. Узагальнено причини та позитивні/негативні наслідки освітньої міграції для українського суспільства в майбутньому. Визначені основні складові інституційного середовища як технологічної основи управління процесами освітньої міграції в європейських країнах. Сформульовано напрями державного регулювання освітньою міграцією в Україні в інтересах збереження та розвитку інтелектуального капіталу та забезпечення конкурентних позицій на міжнародному ринку освітніх послуг.

Ключові слова: освітня міграція, міграційний рух, молоде населення, студенти, українська молодь.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-2-104-110>

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 16.

Шепель Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, викладач кафедри економіки, управління та адміністрування, Херсонський політехнічний фаховий коледж державного університету «Одеська політехніка» (вул. Небесної Сотні, 23, Херсон, 73013, Україна)

E-mail: tetianaksau@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5286-3754>

UDC 314.72:331.57.5
JEL: I25; I26; O15; F22

Shepel T. V. Educational Migration of Student Youth: Challenges and Consequences for Ukraine

The article considers the geographical dimension and the main problems of educational migration in Ukraine. The main problems of mass departure of Ukrainian citizens abroad are identified, since they are the most concerning. The analysis of manifestations of educational migration is carried out. It was found that in addition to the decrease in quality of education and the difficult socio-economic situation in the country, the strengthening of external educational migration is caused by the systemic policy of the countries of Europe, Russia and the United States to attract Ukrainians to study under various programs (scholarship, bachelor's, master's, doctoral, postdoctoral). The legal regulation of academic mobility in Ukraine as an institutional form of educational migration is studied, the dynamics of the migration movement of Ukrainian youth of the current population of the country is determined. The main trends of educational migration from Ukraine are analyzed, the list of the world countries that are the most popular among Ukrainian students is defined. Current trends and dynamics in changes in migration priorities of the youth Ukrainian population are considered. The popularity of the western vector of the migration movement among intellectual migrants is emphasized. The statistical analysis of regularities of migration processes in Ukraine and around the world is carried out. The main tendencies, factors and relevant institutions that determine directions and intensity of educational migration are identified. Recommendations for the State policy of Ukraine in this direction are offered. The causes and positive/negative consequences of educational migration for Ukrainian society in the future are summarized. The main components of the institutional environment as a technological basis for the management of educational processes migration in European countries are defined. The directions of the State regulation of educational migration in Ukraine in the interests of preservation and development of intellectual capital and ensuring competitive positions in the international market of educational services are formulated.

Keywords: educational migration, migration movement, youth population, students, Ukrainian youth.

Fig.: 4. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 16.

Shepel Tetiana V. – PhD (Economics), Associate Professor, Lecturer of the Department of Economics, Management and Administration, Kherson Polytechnic College of the State University "Odesa Polytechnic" (23 Nebesnoi Sotni Str., Kherson, 73013, Ukraine)

E-mail: tetianaksau@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5286-3754>

Однією з умов розбудови правової держави на сучасному етапі є визначення напрямів її міграційної політики та вдосконалення системи державного управління міграційними процесами, відповідно до міжнародних стандартів у сфері реалізації прав людини. Сучасні міжнародні міграції, що

досягли безпрецедентних масштабів, спричиняють кардинальні економічні, політичні, соціальні зміни; обумовлюють виникнення нових суспільних явищ або наповнюють уже існуючі новим змістом.

Українська міграція уже давно перетворилася в унікальний національний феномен. Він має свою іс-

торію – своє минуле, сучасне та майбутнє. Є архівом здобутків і втрат людського, інтелектуального та трудового потенціалу України. Міграційні переміщення, масштаби яких постійно зростають, а напрями та склад урізноманітнюються, перетворилися на помітний чинник розвитку глобалізованого світу.

Актуальним і значущим сьогодні для країни питанням є освітня міграція молоді за кордон. Унікальна методика викладання, високий рівень знань професорсько-викладацького складу, розвинена інфраструктура європейських ВНЗ спонукають до розширення можливостей навчання та академічних обмінів за кордоном, збільшення попиту на послуги високоякісної міжнародної освіти. Отже, зростання ролі інтелектуального капіталу в розвитку національних економік актуалізує вивчення причин, наслідків і перспектив міжнародних освітніх міграцій та академічної мобільності, оскільки переважну частину мігрантів становить молодь – найбільш активна частина населення, схильна до саморозвитку та адаптації в мультикультурному середовищі, втрата якої для економіки України матиме негативні соціально-економічні наслідки [1].

Проблеми сучасного стану міграційного руху серед молоді розглядаються у значній кількості наукових праць – як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців. Теоретичному та практичному дослідженню освітньої міграції присвячено роботи Є. Стадного, Е. Лібанової, О. Малиновської, О. Позняка, І. Прибиткової, О. Хомри, М. Шульги та ін. З-поміж зарубіжних дослідників відзначимо таких, як П. Бурдье, Д. Тернер, А. Ягельський та ін. Роботи цих та інших дослідників висвітлюють широкий спектр складових міграційної проблематики – від мотиваційних чинників міграцій населення до державного управління цими процесами. Проте зазначена проблематика не можна вважатися вивченою, наразі потребує подальших досліджень питання міграції української студентської молоді задля визначення шляхів її стримування.

Метою дослідження є визначення сучасного стану міграції української молоді та з'ясування наслідків для країни.

Матеріалами дослідження служили сучасні положення та законодавчі акти України про міграційну діяльність, наукові праці вчених-економістів з проблем втрати економічно активного населення за віком, статтю та інтересами. У роботі було використано відповідні методи економічних досліджень, зокрема: аналіз, синтез, узагальнення, статистичний аналіз, порівняння.

Значні геополітичні трансформації справляють вплив на всі аспекти життя суспільства, зокрема й на міграційні процеси. Інтенсивність, характер, спрямованість міграцій населення України кардинально змінилися після розвалу СРСР, завдяки чому країна відкрилася до світу, а її громадяни набули право на

свободу пересування. Підписання Угоди про асоціацію [2] та шлях до безвізового режиму між Україною та ЄС [3] спричинили проведення низки важливих реформ у сфері освітньої міграції.

Водночас українська система освіти постійно впроваджує нововведення, які не завжди надають сприятливі перспективи випускникам українських шкіл у майбутньому (*табл. 1*) [4].

Навчальна міграція студентської молоді України є лише частиною проблеми масового виїзду українських громадян за кордон, але саме вона викликає найбільше занепокоєння щодо майбутнього країни. Соціально-демографічна ситуація в державі формується відповідно до відтворення населення та міграційних процесів. Демографічний чинник є одним із визначальних для забезпечення стабільного та безпечного розвитку держави, а проблеми оптимального демографічного розвитку слід розглядати як першочергові інтереси держави [5].

Сучасна демографічна ситуація в країні демонструє відтік інтелектуального, фізично розвиненого молодого населення в інші країни світу, що свідчить про наявність в Україні поряд із рядом соціально-економічних проблемам також і глибокої демографічної кризи (*табл. 2*) [6; 7].

Для економіки будь-якої країни велике значення має чисельність економічно активного населення – як фактора, що утворює ринок праці, формує ВВП країни та розбудовує державу в майбутньому.

Як свідчать статистичні дані, протягом аналізованого періоду відбувся значний спад у зв'язку з депопуляцією населення, антитерористичною операцією на сході країни, анексією Криму, трудовою й освітньою міграцією тощо.

На початок 2019 р. по Україні чисельність наявного населення зменшилася з 47830,8 тис. осіб до 41902,4 тис. осіб, тобто на 5928,4 тис. осіб загалом [6–8] (*рис. 1*).

Основна категорія населення, яка формує інтелектуальний потенціал та є репродуктивною категорією держави, – це молодь. В Україні з кожним роком міграційний рух юнаків та дівчат тільки набирає обертів. Починаючи з 2003 р. чисельність молоді, що мігрувала, стрімко зросла та, порівняно з 2019 р., збільшилася на 86,2 тис. осіб. Дана ситуація є наслідком посилення соціально-економічної напруги населення в Україні та бажанням отримати якісну європейську освіту, а також залишитися на постійному місці проживання в іншій країні світу.

Так, за даними ЮНЕСКО, кількість українських студентів за кордоном з кожним роком стабільно зростає. Явище переїзду випускників українських шкіл на навчання за освітніми програмами до країн ЄС, особливо до Польщі, останніми роками набуває чим більшого поширення. Кількість українських студентів у світових закладах освіти, станом на 2019 р.,

Слабкі сторони та загрози для вищої освіти України

Слабкі сторони	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> – Недосконала нормативно-правова база функціонування системи вищої освіти; – слабка й асиметрична інтеграція до світового освітньо-наукового простору; – наявність значної кількості неконкуретоспроможних закладів вищої освіти; – низький рівень залученості учасників освітнього процесу до наукової та інноваційної діяльності; – низький рівень вмотивованості, у т. ч. оплати праці викладачів і співробітників закладів вищої освіти; – застаріле матеріально-технічне забезпечення закладів вищої освіти; – недостатній рівень автономії закладів вищої освіти; – недосконала система розподілу бюджетних ресурсів між закладами вищої освіти; – низький рівень готовності інфраструктури закладів вищої освіти до навчання осіб з особливими освітніми потребами; – слабка практична підготовка фахівців у закладах вищої освіти; – відсутність прогнозування потреб економіки країни у фахівцях відповідної кваліфікації; – невідповідність кваліфікації випускників вимогам ринку праці; – недовіра суспільства до системи вищої освіти щодо затребуваності одержаних знань на ринку праці; – відсутність об'єктивної, валідної, надійної індикації якості вищої освіти 	<ul style="list-style-type: none"> – Неприятлива демографічна ситуація в країні; – низький технологічний уклад національної економіки, поглиблення деіндустріалізації та деінтелектуалізації країни; – посилення глобальної конкуренції у вищій освіті та пов'язана з цим еміграція науково-педагогічних працівників; – втрата можливості отримувати нові проривні результати науковими школами ЗВО; – привабливість європейської освіти для потенційних абітурієнтів з огляду на можливість отримання конкурентних на сучасному ринку знань і подальшої реалізації професійних амбіцій за межами України; – розвиток систем дистанційного навчання закордонних ЗВО, які мають більш високий рейтинг, ніж українські ЗВО; – невідповідність рівня підготовки значної частини вступників вимогам, необхідним для успішного опанування освітніх програм вищої освіти; – недостатній рівень участі та мотивації роботодавців у прогнозуванні кадрових потреб; – негативний вплив пандемії COVID-19; – воєнно-політична ситуація на сході України; толерування недоброчесних практик, імітації, корупції в освітньому середовищі та суспільстві в цілому

Таблиця 2

Динаміка молоді, що мігрувала, до наявного населення України за 2003–2019 рр., тис. осіб

Категорія населення	Рік									2019 р. до 2003 р.	
	2003	2005	2007	2009	2011	2013	2015	2017	2019	(+/-)	(%)
Наявне населення України	47830,8	46958,7	46327,7	45962,9	45664,1	45439,8	42760,5	42386,4	41902,4	-5928,4	89,9
Молодь, що мігрувала	22,5	23,7	25,4	32,9	37,6	42,5	68,2	77,6	86,2	63,7	383,1
% до наявного населення	0,04	0,05	0,05	0,07	0,08	0,09	0,15	0,18	0,20	0,16	X

складало більше 80 000 осіб, і тільки в Польщі – понад 35 000 [9].

Станом на 2019 р. чисельність українського студентства за кордоном порівняно з 2003 р. зросла на 0,16%. Даний показник наочно характеризує проблему не тільки простого відтворення населення, а і його розвитку в широкому соціально-економічному контексті (рис. 2).

Освітня міграція зазвичай оцінюється як позитивне явище для країни походження студентів [4], адже вона передбачає підвищення якості освіти, отримання доступу до ширшого вибору курсів та дисциплін, налагодження соціальних кон-

тактів та вивчення/вдосконалення іноземної мови тощо. Студентська молодь є особливою соціальною групою населення, яка представляє собою майбутнє України. Вона розглядає освітню міграцію як один зі шляхів еміграції, так званий соціальний ліфт [1], що дає можливість вийти на ринок праці країн ЄС. Але є глибинні причини та мотиви, що стоять у питаннях освітньої міграції української молоді. (рис. 3).

Якщо врахувати, що в українських ЗВО на денних програмах у 2017 р. навчалося приблизно 900 тис. українців, то за кордоном їх було близько 9% [10] від загальної кількості тих, хто вчиться на денних програмах вищої освіти. Останніми роками ситуація тільки погіршується. Найчастіше студенти віддають

Населення, тис. осіб

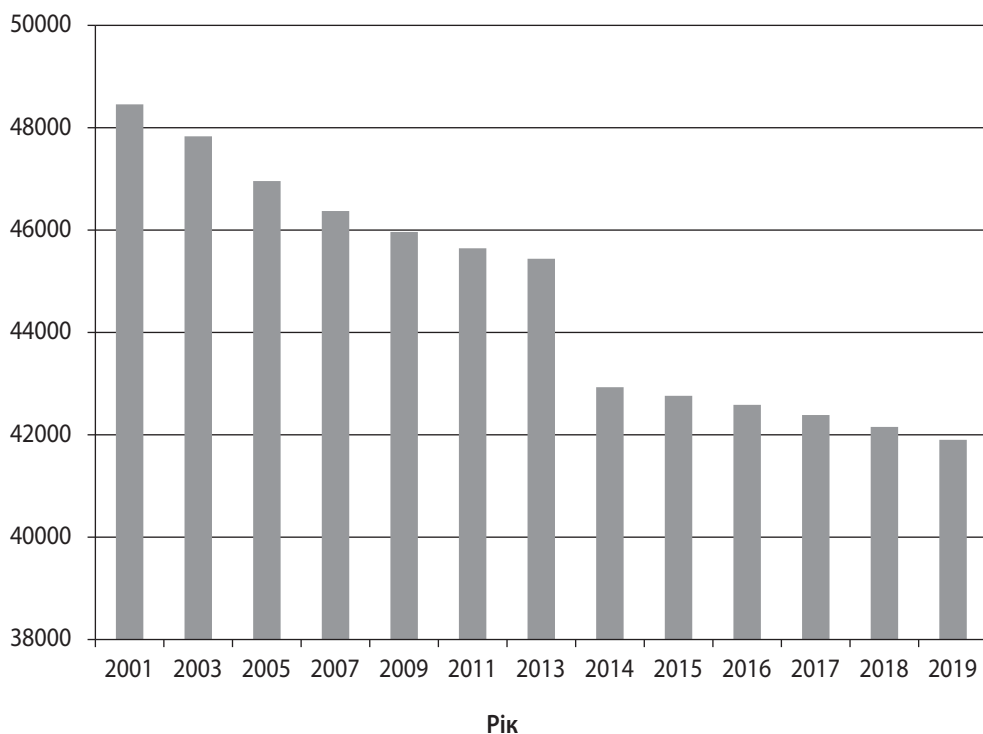

Рис. 1. Наявне населення України у 2003–2019 рр.

Джерело: побудовано на основі даних [7].

Кількість, тис. осіб

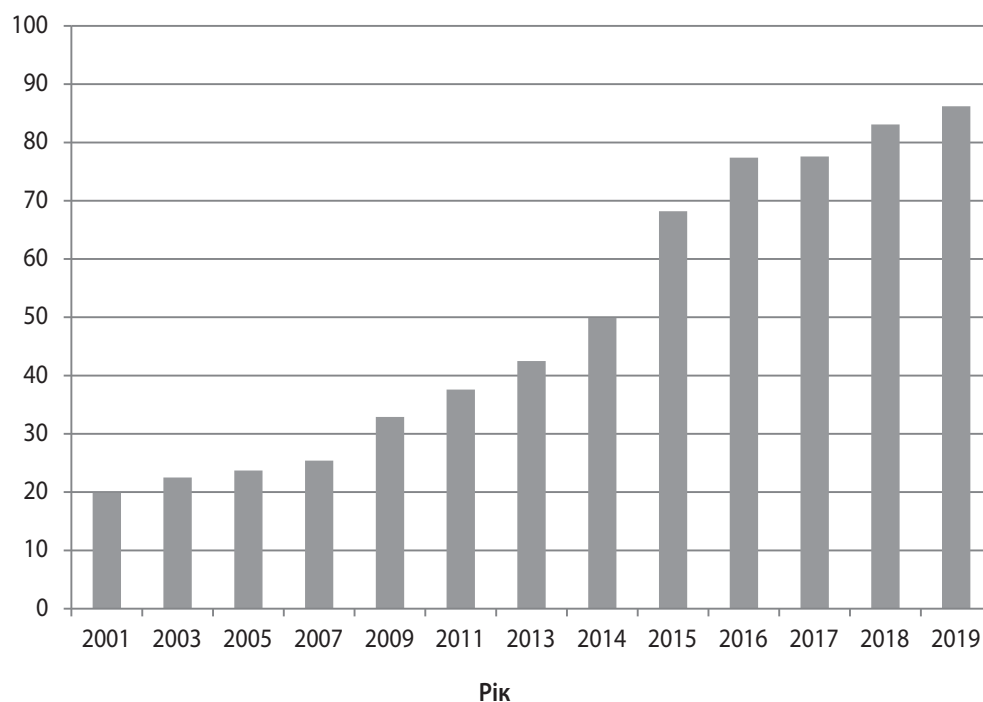

Рис. 2. Кількість українських студентів на навчанні за кордоном, тис. осіб

Джерело: побудовано на основі [6; 8].

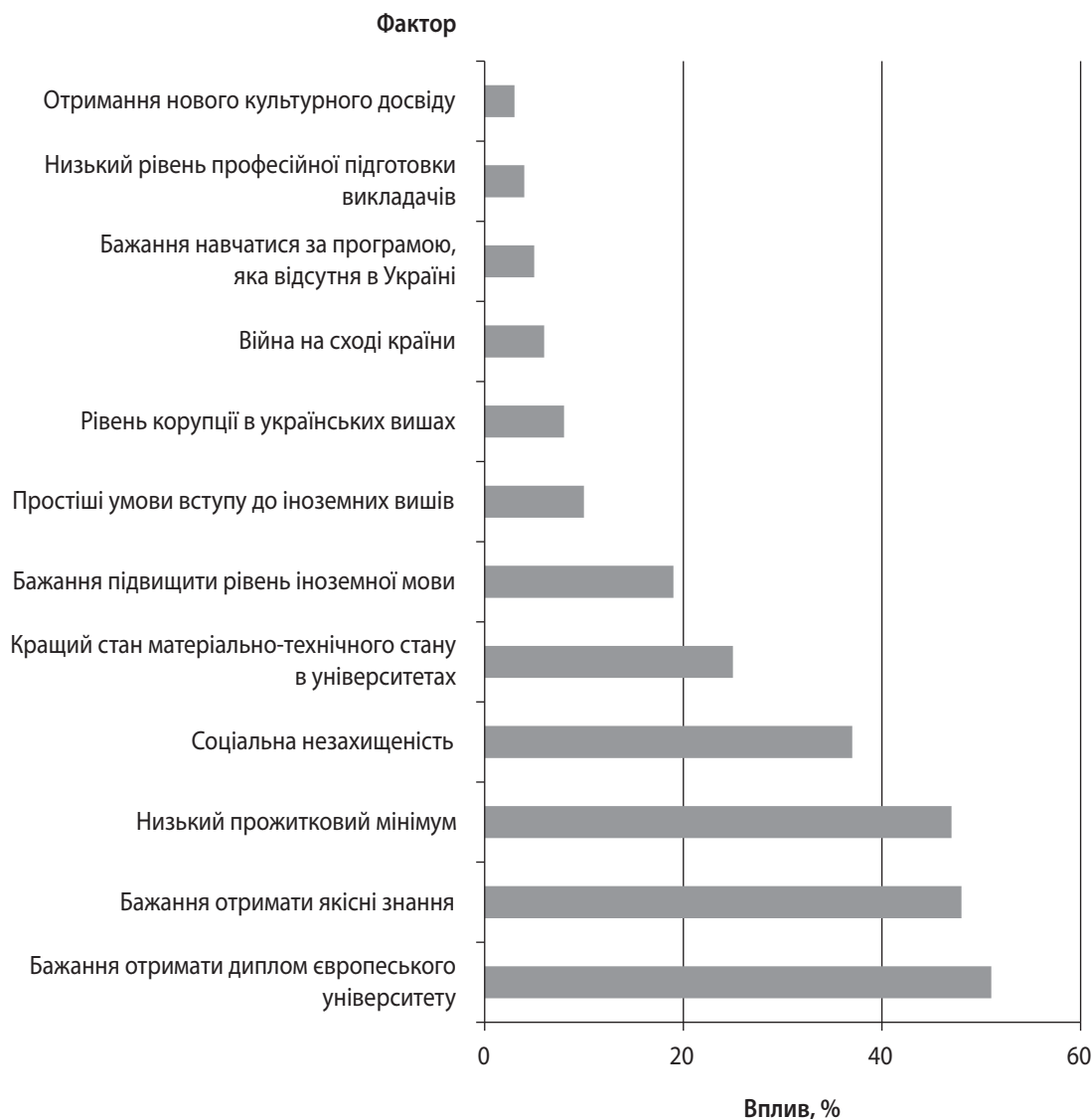

Рис. 3. Фактори впливу на вибір закордонних вищих навчальних закладів

Джерело: побудовано на основі [4; 8].

перевагу країнам Європейського Союзу. Загалом протягом останніх десяти років їх кількість в ЄС зросла більш, ніж утричі та станом на 2019 р. досягла близько 81 тис. осіб [10; 11]. До десятки лідерів за підсумками останніх років входять: Польща, Німеччина, Росія, Чехія, Італія, США, Іспанія, Франція, Канада й Австрія (рис. 4).

Втім, необхідно зазначити, що українці неодноразово змінювали свої пріоритети в навчанні. Так, США, Молдова та Швеція періодично втрачають прихильність наших абітурієнтів. Своєю чергою, Німеччина, Росія, Франція, Угорщина та Болгарія намагаються утримувати кількість громадян України серед своїх студентів на приблизно однаковому рівні. Більшість країн, таких як: Польща, Росія, США, Чехія, Словаччина та інші, відмічають постійне збільшення кількості українців у своїх університетах [12; 13].

Станом на 2020 р. Польща є країною, де українські громадяни складають найчисельнішу групу серед усіх іноземних студентів – 55% [12]. Протягом останніх років польські університети неабияк активізували свою роботу на українському освітньому ринку. Сучасний процес глобалізації обумовлює взаємозалежність та інтеграцію країн, суспільств, економік і культур. А існуючі міграційні потоки поряд з економічними причинами все частіше являють собою освітню міграцію. По суті, інтернаціоналізація є одним з головних факторів і рушійною силою розвитку вищої освіти у світі. У зв'язку з цим Польща робить усе, щоб увійти в число країн із привабливими пропозиціями для студентської молоді з-за кордону. Демографічна криза та відтік власної молоді за кордон, перш за все, спонукає шукати абітурієнтів в Україні, де географічна, мовна та культурна близькість лише сприяють цьому. Отже, Польща, Чехія, Словаччина, Болгарія вийшли на перше місце серед країн, які оби-

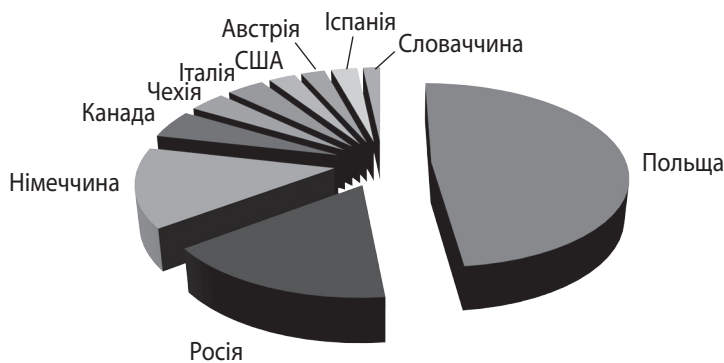

Рис. 4. Країни – лідери за результатами вступу українських студентів, тис. осіб

Джерело: побудовано на основі [10; 11].

рали українці в пошуках кращої вищої освіти. Низка стипендіальних програм, різноманіття науково-дослідницьких проектів (Erasmus+, Erasmus Mundus, Socrates, Horizon 2020, International Credit Mobility та ін.) та прийнятні ціни вже декілька років схиляють українців на користь іноземних вишів [13].

Молодь користується позитивними аспектами мобільності та використовує дані європейські програми, оскільки вони надають можливість і фінансову підтримку для навчання, проходження стажування тощо. Окрім цього, українським абітурієнтам доступно чимало стипендій, серед яких є програми й від приватних вишів [15]. Розвинені країни світу розглядають студентів з України як найбільш бажаних мігрантів унаслідок набутих знань мови та здобутих професійних навичок. Одним із основних чинників, який зазвичай приваблює іноземних студентів, є відсутність плати за навчання в державних вишах або ж її порівняно низький рівень. До країн, які пропонують саме такі умови, належать: Польща, Словаччина, Німеччина, Чехія та частково Франція [16].

Закон України «Про вищу освіту» теж підтримує академічну мобільність і визначає, що основними напрямками міжнародного співробітництва закладів вищої освіти є: участь у програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного і міжуніверситетського обміну студентами та науково-педагогічними працівниками [14]. Загалом українська молодь надає перевагу економічним, природничим, технічним наукам. Обираючи навчання за напрямками та спеціальностями в різних кутках світу, визначаються і з майбутнім місцем проживання.

ВИСНОВКИ

Освітня міграція – складне соціально-економічне явище, яке чинить значний, дещо віддалений у часі за наслідками, вплив як на країну, навчальні заклади якої приймають студентів, так і на країну їх громадянства. Найбільш позитивною за наслідками для обох сторін є програма академічного обміну. Вона надає змогу студентам здобувати знання та культур-

ний досвід, а навчальним закладам – поглиблювати міжнародну співпрацю [16]. Але в цілому освітня міграція впливає на демографічну ситуацію країни, яка з кожним роком тільки погіршується.

Демографічна криза є реальним підґрунтям глибоких незворотних наслідків у соціально-економічному та духовному розвитку української нації та створює загрозу національним інтересам України.

Сьогодні в Україні порушується вікова структура населення. Демографічне старіння відбуватиметься як через збільшення чисельності осіб похилого віку, так і через зменшення молоді. Масштабний міграційний потік молодого та розвиненого населення призведе до катастрофічних наслідків для країни в майбутньому, відбуватимуться корінні зміни в зайнятості населення на батьківщині. З кожним роком відтік інтелектуальної молоді буде все більш негативно впливати на економічну безпеку держави.

Саме тому необхідно на державному рівні спрямувати соціально-економічну політику на розв'язання таких проблем, як економічна стабільність і соціальна захищеність. Також важливе значення матиме співробітництво у сфері освіти та науки з країнами ЄС, оскільки воно буде спрямоване на підвищення глобальної конкурентоспроможності через економічне оновлення, яке приведе до нового, позитивного бачення освітньої міграції. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Jozwiak I., Piechowska M. Crisis-driven Mobility between Ukraine and Poland. What Does the Available Data (Not) Tell Us. *CMR Working Papers*. 2017. Nr. 99. URL: <http://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/WP99157.pdf>
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : ратифіковано із заявою Законом від 16.09.2014 р. № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

3. Безвізовий режим між Україною та Європейським Союзом // https://uk.wikipedia.org/wiki/Безвізовий_режим_між_Україною_та_Європейським_Союзом
4. Стратегія розвитку вищої освіти на 2021–2023 роки / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2020. 71 с. URL: http://www.reform.org.ua/proj_edu_strategy_2021-2031.pdf
5. Українське суспільство: міграційний вимір : національна доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2018. 396 с. URL: https://www.idss.org.ua/arhiv/Ukraine_migration.pdf
6. Слободян О., Стадний Є. Українські студенти за кордоном: скільки та чому? URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilkyta-chomu>
7. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Центр дослідження суспільства: Студенти-українці в закордонних ВНЗ. URL: <https://cedos.org.ua/uk/pages/zvit-za-rezultatamy-diialnosti-analitychnoho-tsentru-cesos-u-2018-rotsi>
9. Щороку в Польщі зростає кількість українських студентів: чим приваблює освіта за кордоном // ТСН. 26.03.2019. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/schoroku-v-polschi-zrostaye-kilkist-ukrayinskih-studentiv-chim-privablyuye-osvita-za-kordonom-1318044.html>
10. Стадний Є. Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального року. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku>
11. Міграція в Україні: цифри і факти. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/iom-ukraine_facts-ukr_2019.pdf
12. Світяшук І., Стадний Є. Академічна міграція. URL: https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631
13. Стадник Г. Українці на навчання за кордон: залюбки і часто назавжди // DW. Україна. 18.02.2014. URL: <https://www.dw.com/uk/українці-на-навчання-за-кордон-залюбки-і-часто-назавжди>
14. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
15. Проєкт «Міграція українських студентів до Польщі, Чехії, Угорщини, Словаччини: перспективи людського капіталу». Київ, 2018.
16. Малиновська О. А. Сучасна міграція українців до Польща та пов'язані з нею виклики : аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2018. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrats_Pol-fbd2a.pdf

REFERENCES

“Bezvizovyi rezhym mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom” [Visa-free Regime between Ukraine and the European Union]. https://uk.wikipedia.org/wiki/Безвізовий_режим_між_Україною_та_Європейським_Союзом

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Jozwiak, I., and Piechowska, M. “Crisis-driven Mobility between Ukraine and Poland. What Does the Available Data (Not) Tell Us?”. *CMR Working Papers*, no. 99 (2017). <http://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/WP99157.pdf>

[Legal Act of Ukraine] (2014). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

[Legal Act of Ukraine] (2014). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

“Mihratsiia v Ukraini: tsyfry i fakty” [Migration in Ukraine: Figures and Facts]. https://iom.org.ua/sites/default/files/iom-ukraine_facts-ukr_2019.pdf

Malynovska, O. A. “Suchasna mihratsiia ukrainsiv do Polshcha ta poviazani z neiu vyklyky : analitychna zapyska” [Modern Migration of Ukrainians to Poland and Related Challenges: an Analytical Note]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*. 2018. http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrats_Pol-fbd2a.pdf

Proiekt «Mihratsiia ukrainskykh studentiv do Polshchi, Chekhii, Uhorshchyny, Slovachchyny do perspektyvy liudskoho kapitalu» [Project "Migration of Ukrainian Students to Poland, the Czech Republic, Hungary, Slovakia: Prospects for Human Capital"]. Kyiv, 2018.

“Shchoroku v Polshchi zrostaie kilkist ukrainskykh studentiv: chym pryvabliuie osvita za kordonom” [Every Year the Number of Ukrainian Students in Poland Grows: What Attracts Education Abroad]. TSN. March 26, 2019. <https://tsn.ua/ukrayina/schoroku-v-polschi-zrostaye-kilkist-ukrayinskih-studentiv-chim-privablyuye-osvita-za-kordonom-1318044.html>

“Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity na 2021-2023 roky” [Strategy for the Development of Higher Education for 2021-2023]. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy*. 2020. http://www.reform.org.ua/proj_edu_strategy_2021-2031.pdf

Slobodian, O., and Stadnyi, Ye. “Ukrainski studenty za kordonom: skilky ta chomu?” [Ukrainian Students Abroad: How Many and Why?]. <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilkyta-chomu>

Stadnyi, Ye. “Ukrainske studentstvo za kordonom: dani do 2017/18 navchalnoho roku” [Ukrainian Students Abroad: Data for the 2017/18 Academic Year]. <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku>

Stadnyk, H. “Ukrainsi na navchannia za kordon: zaliubky i chasto nazavzhdy” [Ukrainians to Study Abroad: Fondly and Often Forever]. DW. Ukraina. February 18, 2014. <https://www.dw.com/uk/українці-на-навчання-за-кордон-залюбки-і-часто-назавжди>

Svitiashchuk, I., and Stadnyi, Ye. “Akademichna mihratsiia” [Academic Migration]. https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631

“Tsentr doslidzhennia suspilstva: Studenty-ukrainsi v zakordonnykh VNZ” [Center for Social Studies: Ukrainian Students in Foreign Universities]. <https://cedos.org.ua/uk/pages/zvit-za-rezultatamy-diialnosti-analitychnoho-tsentru-cesos-u-2018-rotsi>

“Ukrainske suspilstvo:mihratsiinyi vymir : natsionalna dopovid” [Ukrainian Society: Migration Dimension: National Report]. *Instytut demohrafi ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy*. 2018. https://www.idss.org.ua/arhiv/Ukraine_migration.pdf